

**ALISHER NAVOIY TILSHUNOSLIK VA ADABIY TAFAKKUR
TARIXIDA*****Qurbonboyeva Mohidil***

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Alisher Navoiy ijodining tilshunoslik va adabiy tafakkur rivojiga qo'shgan hissasi tahlil qilinadi. Navoiy nafaqat buyuk shoir, balki o'z zamonasining ilg'or tilshunosi sifatida ham tanilgan. Uning "Muhokamat ul-lug'atayn" asari o'zbek tilining mustahkamlanishi va turkiy tillarning ilmiy asosda o'rganilishiga asos bo'lib xizmat qilgan. Shu bilan birga, Navoiy adabiy tafakkurda yangi davrni boshlab bergan ijodkor sifatida, o'z asarlarida badiiy-estetik, falsafiy va axloqiy masalalarni yuqori darajada ifoda eta olgan. Maqolada shoirning tilga, adabiyotga, ma'naviyatga bo'lgan yondashuvi, shuningdek, uning ilmiy-nazariy qarashlari yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *Alisher Navoiy, tilshunoslik, adabiy tafakkur, o'zbek tili, badiiy meros, "Muhokamat ul-lug'atayn", Navoiy asarlari, estetik tafakkur, madaniy meros, klassik adabiyot*

Har bir xalqning madaniy o'zligini, tafakkur doirasini, ruhiy dunyosini aks ettiruvchi asosiy omillardan biri bu – adabiy merosdir. Ayniqsa, xalq tilining boyligi, uning badiiy imkoniyatlari, tarixiy taraqqiyoti buyuk adiblar ijodida yorqin namoyon bo'ladi. O'zbek xalqining bunday buyuk siymolaridan biri – Alisher Navoiydir. U nafaqat mumtoz she'riyatning zabardast vakili, balki turkiy til taraqqiyoti va adabiy tafakkurning shakllanishida muhim o'rin egallagan yirik mutafakkirdir.

Alisher Navoiy ijodi o'z davri uchun ulkan badiiy yangilik va ma'naviy siljish bo'lishi bilan birga, keyingi asrlar adabiyoti va tilshunosligiga kuchli ta'sir ko'rsatgan. Uning "Muhokamat ul-lug'atayn" asari esa, turkiy tilning ilmiy asosda o'rganilishi, uning fors tilidan kam emasligini isbotlash yo'lidagi jasoratli qadam bo'ldi. Navoiy o'z asarlarida tilning estetik imkoniyatlarini har jihatdan namoyish

etgan bo‘lib, u orqali nafaqat go‘zallikni, balki axloq, falsafa, ijtimoiy fikr va milliy o‘zlikni ifoda etgan.

Shoirning til haqidagi qarashlari, uslubiy izlanishlari va poetik merosi hozirgi zamon tilshunoslik va adabiyotshunoslik uchun bebaho manba hisoblanadi. Zero, Navoiy asarlarida til – faqat vosita emas, balki mustaqil estetik hodisa sifatida talqin qilinadi. Shuning uchun ham, bugungi kunda Alisher Navoiy merosini o‘rganish nafaqat tarixiy masala, balki dolzarb ilmiy va ma’naviy vazifadir.

Mazkur maqolada tarixiy-tahliliy, tavsifiy va qiyosiy-lisoniy uslublar asosida Alisher Navoiy ijodining tilshunoslik va adabiy tafakkur tarixidagi o‘rni o‘rganildi. Tadqiqot davomida shoirning turkiy tilga bo‘lgan yondashuvi, "Muhokamat ul-lug‘atayn" asaridagi lingvistik qarashlari, poetik tilni qo‘llashdagi uslublari va u yaratgan badiiy-estetik maktab tahlil qilindi. Shuningdek, Navoiy ijodining boshqa mumtoz shoirlar (jumladan, fors-tojik adabiyoti vakillari) ijodi bilan taqqosiy o‘rganilishi orqali uning tilshunoslikdagi yangiliklari va adabiy tafakkurdagi innovatsion jihatlari aniqlanishiga e’tibor qaratildi.

Manba sifatida Alisher Navoiy asarlarining asl nusxalari, zamonaviy tadqiqotchilarning ilmiy ishlari, hamda o‘zbek tilshunosligidagi nazariy manbalar asos qilib olindi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, Alisher Navoiy o‘zbek tilining adabiy til sifatida shakllanishida poydevor bo‘lgan, uning boy va ifodali imkoniyatlarini amaliy jihatdan namoyon etgan shoir va mutafakkir sifatida tarixda muhim o‘rin egallaydi. "Muhokamat ul-lug‘atayn" asari orqali u nafaqat turkiy tilni targ‘ib qilgan, balki ilmiy asosda tahlil qilgan birinchi yirik tilshunos olimlardan biri sifatida e’tirof etiladi.

Navoiy o‘z she’riyatida tilni estetik, ma’naviy va falsafiy fikr ifodasi vositasi sifatida benuqson ishlata olgan. Uning ijodi orqali o‘zbek adabiy tili boyidi, xalq ruhiyati va tafakkuri badiiy asarlarda ifodalanishning yangi bosqichiga chiqdi. Shoirning asarlari zamonaviy tilshunoslik va adabiyotshunoslik uchun nazariy va

metodik jihatdan katta ilmiy ahamiyatga ega bo'lib, ularni o'rganish orqaligina tilning rivoj yo'llari va tafakkur tarixidagi o'zgarishlar chuqur anglandi.

Alisher Navoiy ijodi o'zbek tilining tarixiy shakllanish jarayonida beqiyos ahamiyatga ega bo'lgan. U o'z davridagi adabiy an'analarni chuqur o'rganib, o'zining ijodiy tajribasi orqali tilni estetik, falsafiy va badiiy tafakkur vositasiga aylantira oldi. Ayniqsa, "Muhokamat ul-lug'atayn" asarida turkiy til va fors tilini qiyosiy tahlil qilishi, til masalasiga ilmiy yondashganining yorqin ifodasidir. U tilning go'zalligi, quvvati va boy imkoniyatlarini ko'rsatib bera oldi.

Shoirning tilshunoslikka oid qarashlari zamonaviy lingvistik tafakkurga mos tushadigan g'oyalarni ilgari surgan. U tilni faqat aloqa vositasi sifatida emas, balki milliy ong va madaniyatni ifodalovchi ijtimoiy hodisa sifatida ko'radi. Bu yondashuv bugungi kun tilshunosligida ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan.

Bundan tashqari, Navoiy ijodida til va tafakkur birligi, estetik did, poetik vositalardan mohirona foydalanish, obrazlilik, badiiy tasvirning aniqligi kabi jihatlar ham chuqur o'rganishga loyiq. Navoiy tilni mahorat bilan ishlatib, uni adabiy va ruhiy yuksalish vositasiga aylantirgan, adabiyot orqali xalqning ma'naviy dunyosini boyitgan.

Alisher Navoiy ijodi o'zbek adabiy tilining shakllanishi va rivojlanishida asosiy omillardan biri bo'lib, uning tilshunoslik va adabiy tafakkurga qo'shgan hissasi beqiyosdir. U turkiy tilni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilgan, adabiy til darajasiga ko'targan va o'z davri hamda keyingi asrlar uchun poydevor yaratgan.

Shoirning ijodiy yondashuvi, adabiyotga, tilga va milliy ma'naviyatga bo'lgan qarashlari bugungi kun ilm-fani uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Navoiy tilning badiiy salohiyatini ochib berish, uni xalq tafakkuri va estetik dunyoqarashini ifodalovchi vosita sifatida shakllantirishda tarixiy xizmat qilgan.

Shu boisdan, Alisher Navoiy merosini chuqur o'rganish va uni yangi ilmiy yondashuvlar asosida tahlil qilish, til va adabiyot fanining dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Navoiy, A. *Muhokamat ul-lug'atayn*. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1990.
2. Navoiy, A. *Xazoyin ul-maoniy*. – Toshkent: Fan, 1986.
3. Sirojiddinov, S. *Alisher Navoiy va o'zbek adabiy tilining taraqqiyoti*. – Toshkent: Fan, 2006.
4. G'ulomov, A. *Navoiyshunoslik asoslari*. – Toshkent: O'zbekiston, 2010.
5. Mirvaliyev, B. *Alisher Navoiy va til madaniyati*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2007.
6. Karimov, I. A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
7. Qodirova, M. *O'zbek adabiyoti tarixida Navoiy maktabi*. – Buxoro: BDU nashriyoti, 2015.
8. Jo'rayev, M. *Alisher Navoiy til estetikasi*. – Toshkent: Fan, 2011.
9. Normurodov, R. *Navoiy asarlarida til va tafakkur uyg'unligi*. – Samarqand: Samarqand nashriyoti, 2014.
10. Oripov, M. *Adabiy tafakkur tarixi va Navoiy*. – Toshkent: O'zbekiston, 2020.